

GAGAUZ EDEBİYATINDA DİONİS TANASOĞLU'NUN YERİ

Nadejda CHİRLİ*

ÖZET

Çağdaş Türk edebiyatları arasında Gagauz edebiyatı en gencidir. Elli bir yıllık bir alfabeye sahip olan bu Türk topluluğu, hem aydın sayısının fazla olmaması, hem de bazı imkânsızlıklar sebebiyle ana dillerinde fazla yayın yapamamışlardır. 1957 yılında Kiril kökenli alfabe kabul edildikten sonra edebî eserler yayımlanmaya başlamıştır. Bu tarihe kadar Gagauz şairleri Gagauzca yayımlama imkânı pek bulamamışlardır. Gagauz edebiyatında nazım türü nesre göre üstünlük sağlamıştır. Bu yazımızda, Gagauz şiiriyle ilgili bilgi verildikten sonra Gagauz dilinin, edebiyatının, folklorun vs. gelişmesinde büyük emeği olan Dionis Tanasoğlu'nun edebî kişiliği, eserleri ve çalışmaları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gagauz edebiyatı, Gagauz şiiri, Dionis Tanasoğlu, Uzun Kervan

THE PLACE AND ROLE OF DIONIS TANASOĞLU IN GAGAUZIAN LITERATURE

ABSTRACT

Gagauzian Literature is the youngest among contemporary Turkish Literatures. Gagauz community has not published much more works in their mother tongue because of having an alphabet for just fifty-one year, the lack of the number of intellectuals, and other limitations and facilities. In 1957, after accepting a version of Cyrillic alphabet, they started to publish literary works. Before this, Gagauz poets were not able to publish their works. In Gagauzian literature writing in verse depicts priority to prose writing. In this study, after introducing the Gagauzian poetry, we will examine the role of Dionis Tanasoğlu in improving the Gagauzian

* Yard. Doç. Dr., Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, ncirli@gmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

language, literature, folklore as well as the poet's literary characteristics, and his works.

Key Words: Gagauzian Literature, Gagauzian Poetry, Dionis Tanasoğlu, Long Journey.

Giriş

Gagauz edebiyatı çağdaş Türk edebiyatları içerisinde en gencidir. Henüz elli bir yıllık bir alfabeye sahip olan bu Türk topluluğu, hem nüfusun azlığı sebebiyle aydınların fazla olmaması hem de maddî imkânsızlıklar sebebiyle fazla yayın yapamadılar.

Gagauz yazılı edebiyatının gelişme sürecine bakıldığında uzun süre sözlü edebiyat çerçevesinde gelişen Gagauz edebiyatı gerek göçebe, gerekse yerli yaşam içerisinde bu kültürlerden etkilenmiş ve gelişme göstermiştir. Çok zengin bir folklor ve halk edebiyatına sahip olmalarına rağmen çağdaş edebiyat oldukça geç gelişmiştir. Gagauz Türklerinin çağdaş edebiyatlarının geçikmesinin çok önemli siyasî, ekonomik ve edebî sebepleri vardır.

Gagavuz edebiyatında nazım ve nesir türlerinde eserler verilmiştir. Ancak, nazım türünde yazılan şiir örnekleri edebiyatta üstünlük sağlamıştır. Nesir tarzı şiire göre fazla gelişmemiştir. Düz yazıyla verilen eserlerin içinde en gelişmiş olanı *annatmaklar* adı verilen hikâyeye türüdür. Bunların yanı sıra tek roman *Uzun Kervan* (1985) ve iki piyes *Bucakta Yalın* (1974), *Oglanın Sevdası* (1981) bulunmaktadır.

Gagauz şiirinin ilk örneklerinde folklorik unsurlar oldukça fazla yer tutmakta ve yazılan ilk şiirler daha çok halk şiirini andırmaktadır. İlk örneklerde şekil olarak daha çok Türk edebiyatındaki mâninin devamı olan dörtleklerle yazılmış tür benimsenir. Bu dörtlüklerde kafiye düzeni olarak da mânilerin kafiye düzeni olan aaab veya aabb şekilleri kullanılmaktadır. İkinci şekil özelliği ikişer mısralık birimlerden oluşturulmuş, Gagauz türkülerinin taklidiyle ortaya çıkmış bir tarzıdır. Bunun kafiye düzeni ise aa-bb şeklinde ve aralarında kafiyelenmektedir.

Çağdaş Gagauz şiirinin ilk örneklerinde hece vezninin kullanıldığı görülmektedir. Fakat, vezne mutlak tabi olmak, vezinli yazmak gibi genel birtakım kaidelere bağlı olarak kullanıldığını söyleyecek bilgi yoktur. Çünkü daha ziyade edebî üretime dayalı bu edebiyatta bu türden meseleler üzerinde henüz düşünülmediği

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

görülmektedir. Şairler kendilerine göre çoğu zaman duraksız, 7'li ve 11'li hece sayısını benimseyerek yazarlar.¹

Mâni ya da türküyü benimseyen şairler muhteva olarak da bu türlerin konularını kullanmışlardır. Mesela, mâni şeklini benimseyen dörder mısralık bentlerden meydana gelen şairlerin geleneksel mânilerde olduğu gibi iki bölümü vardır. İlk bölümünde mesela tabiatla giriş yapılırken şiir ikinci bölümünde günlük hayatla, tarihle, aşkla, çevreden taşınan izlenimlerle, şakacı, arzulu, mizahî çarpıcı bir sonla bağlanır. Zamanla konular genişleyince şekil endişelerinin atıldığı görülmektedir. Artık, düşüncenin iki ya da dört mısralık birimler içerisinde tamamlanması gerektiğini düşünmeyen şairler, değişik uzunluktaki mısralarını sıralarlar ve hacim konusunda kendilerini rahat hissederler.²

Modern dönemlerde Gagauz şiirinde ayrıca bir halk şiirinden bahsetmek mümkün değildir. İki şiir türü birbirinin içerisine girmiş şekilde devam etmektedir.³

Gagauz edebiyatına Kiril alfabesinin kabulünden sonra bir canlılık gelmeye başlar. Şiir alanında modern dönemin başladığını işaretini verir. Bu dönemden itibaren şiirler edebî kuramlara uygun, folklordaki birçok türün işlendiği görülmektedir. 1957 yılından itibaren Gagauz şairleri zengin folklor bilgisi ile donanmış, ayrıca çağdaş Rus, Moldovan edebiyatıyla yakından ilgilenen ve Gagauz edebiyatına yeni şiir türleri kazandıran kişiler olmuşlardır. Bütün Sovyetler Birliği'nde sisteme, liderlere, partiye övgü, çalışkanlık, kolhoz, devlete saygı ve bağlılık, vatanseverlik, aşk gibi temalar Gagauz şiirinde de yer almıştır. Ancak, şairlerin bu temaları ele alış, görüş ve düşünüş tarzları farklıdır. Şairlerin kimisi bazı temalar üzerinde daha fazla dururken, kimileri ise eksik işlemiştir. Bu farklılıklar, şairlerin yaşadıkları dönemlerden kaynaklanmaktadır..

Gagauz şairleri, şiiri, içinde yaşadıkları topluma, tarihe, doğup büyüdüğü yerlere, mahallî gelenek ve sosyal değerlere duydukları ilgi ve sevgiyi anlattıkları bir vasıta olarak görmektedirler. Gagauz şiiri bir anlamda yaşadığı her yerde kendini yalnız hisseden Gagauz halkının yüreğinin bir nağmesidir. Bundan dolayı şiirlerde sanat veya çok özel bazı duygu arayışlarının bulunmadığı görülür.

Şairler sevgiye ve sevgiliye duydukları aşkı bütün güzelliğiyle dile getirmişler. Ancak sevgi, sadece sevgiliye duyulan bir aşk

¹ Mustafa Argunşah-Hülya Argunşah, Gagauz Yazıları, Türk Ocakları Kayseri Şubesi, Kayseri, s. 107

² Mustafa Argunşah-Hülya Argunşah, a.g.e., s. 107

³ Mustafa Argunşah-Hülya Argunşah, a.g.e., s. 131

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

değildir, anneye, ana diline, aile ocağına, yurt topraklarına duyulan sevgi ve özlem bütün özellikleriyle dile getirilmektedir. Bunun yanı sıra özlemi, baba ocağını, halkın çektiği sıkıntıları, sisteme liderlere, partiye övgü, çalışkanlık, vatanseverlik, eşitlik, eski gelenek, vatan ve köyüne hitap, tabiat, toprak, Bucağın kaderi, sosyal hayat, yüksek felsefe, tarih, romantizm vb. gibi konular işlemişlerdir.

İlk şiirler oldukça basit yazılıyordu. Henüz Gagauz Türkçesinin kelime hazinesi büyük sanat şiirleri yazmaya yetmemektedir. 1970'li yıllardan itibaren şairler şiirlerinde orijinalliği yakalama arzusunu duydular. S.Kuruoğlu bu yıllarda yazdığı şiirlerle Gagauz şiirine birçok yeni temayı getirmiştir. 1985 yılından önceki Gagauz şiirinde komunizm, parti, Lenin ve kızıl bayrak önemli bir yer tutmaktaydı. 1985 yılından itibaren perestroyka ile birlikte konularda değişmeler olmuş, komunizmin yerini daha fazla millî olan konular almıştır. 1990 yılından sonraki şiirlerde ise bağımsız Gagauz devletinden söz edilmeye başlanır. Ana dili şuuru, eski âdetler ve bağımsızlığı işleyen şiirlerin sayısı artmaktadır.

Dionis Tanasoğlu'nun (1922-2006) Edebi Kişiliği

1) Hayatı

Moldova Kiriet köyünde doğan D.Tanasoğlu (1922-2006), yazar, şair, dramaturg, kompozitör, rejisör, folklorcu, gazeteci, kareograf, pedagog, filolog ve tarihçidir. Gagauz dili ve edebiyatının en önemli isimlerinden biridir. Gagauz edebiyatı ve kültürü için önemli bir yazar olan Nikolay Tanasoğlu'nun oğludur. Gagauzların hem Kiril kökenli hem de Latin kökenli alfabelerinin teşekkülünde görev almıştır. 30 Temmuz 1957 yılında hazırlanan Kiril esesli Gagauz alfabesini L.A. Pokrovskaya ile birlikte hazırlamıştır .

Tanasoğlu'nun edebiyatla dostluğu daha lise yıllarında başlar. Lise yıllarında Rus şair ve yazarların (Lermontov, Krılov, Puşkin, Mayakovskiy) bazı eserlerini Gagauz Türkçesine çevirmiş, kendi şiirleri de Rusça, Moldovancaya, Azerbaycan, Tatar ve Türkmen Türkçesine çevrilmiştir. Bu şiirlerinin yanı sıra D.Tanasoğlu çağdaş Gagauz edebiyatında birçok ilke imza atmıştır. Sahnelenen ilk Gagauz piyesi Komrat Kültürevi sahnesinde oynanan *Bucakta Yalın* (1974) eseridir. Bunun dışında yazarın *Oğlanın Sevdası* (1981) adlı bir piyesi daha bulunmaktadır.

D.Tanasoğlu, bilim adamı olarak tarih ve folklor alanlarıyla da ilgilidir. Gagauz Türkçesiyle kaleme alınan ilk roman (*Uzun Kervan* 1985) da yine D.Tanasoğlu'na aittir. Yazar, roman üslubu

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

içinde Gagauzların tarihî macerasını verir. Bu sebeple öğreticiliği ön plana alır ve eser zaman zaman bir ders kitabı havasına girer. Bütün bünlara rağmen ilk Gagauz romanı bu yazı dili ve kültür varlığı ile bir romanın yazılabileceğini ortaya koyması bakımından Gagauz edebiyatında önemli bir merhale teşkil eder.

1950'li yılların sonlarına doğru D.Tanasoğlu'nun önderliğinde ve büyük çabaları sonucunda başarılı işlere imza atıldı. 1957-1960 yılları arasında *Moldova Sosyaliste* gazetesinde haftada bir kez Gagauz Türkçesi ile bir sayfalık bir ilave çıkarıldı. İlk defa radyo ve televizyon programları Gagauz dilinde yayın yapmaya başladı. D.Tanasoğlu'nun önderliğinde sanatsal etkinlikler başladı.

D.Tanasoğlu okul işlerine büyük emek harcadı. 16 Kasım 1957 yılında Moldova SSC Başbakanlığı çıkardığı bir kanunla Gagauzların ana dilleriyle eğitim yapmasına izin verdi. N.İ. Baboğlu ve D.N. Tanasoğlu'nun hazırladığı Gagauz dili ders kitapları ilkököl 1., 2., 3. sınıflarda okutuldu. Bu sınıflarda bütün dersler Gagauz Türkçesi ile, 4.-8. sınıflarda ise Rusça olarak verilmekteydi, ancak bu sınıflarda Gagauz dili ve edebiyatı ders olarak okutulmaktaydı. 1958 yılında enstitüde okullar için Gagauz dilinde öğretmenler yetiştirmeye başladı ve aynı yıl Eylül ayında tarihte ilk defa okullarda Gagauz dilinde eğitim başladı. Okullar için kısa sürede kitaplar hazırlandı. Bu kitapların hazırlanmasında Tanasoğlu'yu bizzat yer aldı. Kitaplarda halk edebiyatından örnekler, ilk Gagauz şairlerin şiirleri ve bunların yanı sıra Tanasoğlu'nun Rus ve Moldova edebiyatlarından Gagauz diline çevirileri yer almıştır.

D.Tanasoğlu aynı zamanda çok sayıda bestesi olan usta bir besteci ve keman virtüözüdür. *Düz Ava* adlı bir müzik ve folklor topluluğu kurmuştur.

Moldova'nın başkenti Kişinev'de II. Yazarlar Birliği toplantısında D.Tanasoğlu "*Küçük halkın büyük mutluluğu*" adlı bildirisiyle söz aldı ve bütün Gagauz yazarların adından "*sıcak selâm*" dedi. Aynı yıl (1958) Tanasoğlu ilk Gagauz şairi olarak SSBC Yazarlar Birliğine kabul edildi.

Son zamanlarda şiir yazmaktan uzaklaşan Tanasoğlu, Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçme çalışmalarına katılmış, Komrat Devlet Üniversitesi'nin rektörlüğünü yapmış, Gagauz tarihiyle ilgili dersler vermiştir. Bilimsel çalışmalar üzerinde daha yoğunlaştığı görülmektedir.

2. Eserleri

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

a) Şiir

Kiril alfabesinin kabulünden sonra 1959 yılında Gagavuz dilinde basılan ilk kitap D.N.Tanasoğlu'nun *Bucaktan Soslär*'dir. Bu kitaptan önce de Gagavuz Türkçesiyle kitaplar yayınlandı, ancak onların hepsi Sovyet dönemi öncesi ve değişik alfabelerle: Grek, Bulgar, Rus, Romen gibi. *Bucaktan Soslär* şiir kitabının özelliği ise Gagavuz alfabesiyle yayınlanan ilk kitap olmasıdır. Bu bakımdan Gagavuz dili ve edebiyatı için büyük önem taşımaktadır. Kitabın ilk bölümünü halk türleri: balad, türkü, masal, atasözü, deyim, mâniler vs. oluşturmaktadır. İkinci bölümü ise Gagavuz şairlerin şiirlerine ayrılmış: D.Tanasoğlu, N.Tanasoğlu, N.Arabacı, N.Baboğlu, D.Karaçoban, M.Kösä vd. Bu antolojide yer alan şiirlerde edebî dil ya da sanat aramak çok doğru olmaz, çünkü bu şiir örnekleri yeni kurulan edebiyatın ilk örnekleriydi. Kitap yayımlandıktan sonra basında olumlu yankılarının yanı sıra bazı eksikliklere de işaret edildi. Ayrıca kitabın basılması ile millî folklor ve edebiyata da büyük ilgi uyandırmış oldu.

1962 yılında Gagavuz okulu kapatılıp ve Gagavuz dersleri kaldırıldıktan sonra D.Tanasoğlu bütün gücünü ve emeğini edebiyata çevirdi. On yıl içinde, arka arkaya, dört şiir kitabı yayımladı: *Çal Türkiim* (1966), *Adamın İşleri* (1969), *Hoşluk* (1970), *Gençlik Türküleri* (1975).

Şiir kitapları özellikle 1960 ve 1970'li yıllarda yayımlanmıştır. Tanasoğlu ilk *Çal Türkiim* adlı kitabında Gagavuz halkına ve onun geleceğine ait duygularını anlatmaya çalışır. *Adamın İşleri* adlı ikinci şiir kitabında şiir anlayışını ve konuları biraz daha genişletir ve Gagavuz tarihini temaları arasına dahil eder. Burada Sovyetler Birliği halkının hayatı, kendi halkının aydınlık bir yaşam için uzun ve mücadeleli yolu, devrim, Gagavuz kahramanları ile ilgili konular yer almaktadır. *Hoşluk*'ta ise mâni tarzındaki şiirlerini toplamıştır. Bu kitap, diğer kitaplarından çok farklıdır. G.Gaydarji bu kitabın edebî yönüne dikkat çekerek şöyle demiş:

“Bu şiir kitabının adı Hoşluk'tur, ancak sıradan bir insanın hayatı, emeği ve yaratıcılığı değil, onların mutluluğunu ve endişelerini içermektedir. Hoşluk kelimesini canlandırıyor, onu okuyucu ile yaşıyor, okuyucu ile birlikte düşünüyor, sorular sorup cevaplar buluyor, tartışıyor. Bununla birlikte okuyucuyu hayat, iyilik ve kötülük, evlilik ve aile, yetişme, sevgi, millî görev, gelecek ve bu geleceği kurma görevi ile ilgili düşünmeye yöneltiyor.”

Kitap dört bölümden oluşur: “*Hoşluk*”, “*Hoşluun küçüklüü*”, “*Hoşluun sevdalı*” ve “*Cümbüşlär*”. Bu kitabın dikkat çekici yönü ise

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

“*Cümbüşlär*” bölümüdür. Çünkü, Tanasoğlu ilk defa bu şiir kitabında mizaha yer vermiştir.

Dördüncü, son kitabı *Gençlik Türküleri*'nde Bucak topraklarına, halkına ve ana diline olan sevgisini ifade eder.

Tanasoğlu'nun şiirlerindeki temaları altı grupta toplamak mümkündür. Bunlar:

1. Komünizm, Lenin, partiye ve rejime övgüler
2. Vatan sevgisi, vatan özlemi, yurtseverlik gibi
3. Gagauz halkının tarihi ve mücadelesi
4. Ana dili
5. Aşk-Sevgi
6. Değişik temalarda yazılan şiirler

Tanasoğlu'nun ilk şiirleri oldukça kısa olduğunu görüyoruz. İlk bakışta sanki şiir değil de kısa dizelerle yazılmış nesirdir.⁴ İlk örneklerde şekil olarak daha çok Türk edebiyatındaki mâninin devamı olan dörtlüklerle yazılmış. Kafiye düzeni olarak da mânilerin kafiye düzeni olan aaba, abab, aaab veya aabb şekilleri kullanılmış. Dört mısradan fazla olan mânilerde aabaa, aabbb, aabcc, aabaaa, aabcç vs. sıralanışlarına da rastlanmaktadır.

Tanasoğlu şiirlerinin bir kısmını beyitlerle yazmıştır. Buna örnek olarak “*Hey çoban*” şiirini gösterebiliriz.

*Hey çoban, şen olan,
Lâzımını adamsın sän.*

*Her kırdı, bayırda
Senden çok bize fayda*

*Çok kuzu hem yapaa
Gerirersin kolhoza.*

⁴ P.A. Çebotar, Gagauzskaya Hudojestvennaya Literatura, 50-80-e gg. XX.v., Kişinev, 1993, s.20

*Hep kırdı bayırda
Senden çok bize fayda⁵*

1. Komünizm, Lenin, partiye ve rejime övgüler teması

Sovyet sisteminin yoğun ve katı olduğu zamanlarında yazmış olduğu şiirlerin konusu komünizm, Lenin, kırmızı bayrak, partiye ve rejime övgüler, uzaya gidiş, Sovyet halkların barışı konuları ve “ya drugoy takoy stranı ne znayu” (böyle başka bir ülke tanımıyorum) gibi sözler Sovyet dönemi şairlerinin şiirlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bilindiği gibi, bütün Sovyet Birliği’ndeki şair ve yazarların kitaplarının yayınlanabilmesi için bu tür konuların mutlaka işlenmesi gerekirdi. Dolayısıyla D.Tanasoğlu da bu konuları işleyen şairlerden biridir. *Çal Türküm* adlı şiir kitabı “*Lenine türkü*” şiiriyle başlar. Şiirin devamında halkın geçmişine uzanıyor ve Gagauz halkının yoksulluğunu, eğitimsizliğini, açlığını ve diğer çektiği zorlukları dile getiriyor ve şöyle bir soru soruyor: “Bizi Gagauzları bütün bunardan kim kurtaracak?” Cevabi da yine kendi veriyor: “Lenin, parti.”

Yine “*Revolütsiya*” (Devrim) adlı şiirinde, 1917 yılında olan devrimi tasvir edip Lenin’i övüyor. Lenin’in yeni bir yol açacağını, bu zamanda sadece onun gerçek bir nefes verebileceğini ve kurtarıcı olduğunu söyleyerek şöyle der:

Tâ Lenin!
Baktı tâ Lenin havaya,
Tâ Lenin, Lenin yol açér!
Gele tâ Lenin daavaya
Da zorbalık çürtük kaçér...
Haliz bakış, bir hoş soluk,
Salt o bu vakıda verir
Ondandır ömüre fikir,
Salt Lenin – zaametâ bolluk!
İşçi onunnan kardaşlık

⁵ Mustafa Argunşah-Hülya Argunşah, a.g.e., s. 136

Ona çiftçi sevinici;
Salt o korkmaz aga –
başlık –
Bu gemidä iy dümenci. (GT, 6)

Bu örneklerden de anlaşılıyor ki Tanasoğlu Lenin'i ve partiyi kurtarıcı olarak görmektedir.

“Partiyama” adlı şiirinde ise Tanasoğlu ana kırlarını seyretmeyi, köylerin evlerini, çeşme seslerini, kızların mânilerini, vatanı, kırmızı bayrağın ateşini, bütün kardeşliğin gücünü ve kendi partisini sevmeyi hiç doymayacağını söyler ve şöyle der:

Vatan sevmesi derin duymaa
Ürääm doyanmaz,
Bayraan kırmızı ateşini,
Birlik kardaşlın kuvedini
tamah duymaa
ürääm doymaz! –
Öz Partiyamın sevmesini –
hiç tä doymaz! (GT, 6)

2. Vatan sevgisi, vatan özlemi, yurtseverlik teması

Tanasoğlu şiirlerinde vatan, vatanperverlik, insanlık, köyüne hitap gibi konulara da yer vermiştir. Şair vatanı geniş bir şekilde ele alır, onun için üç vatan vardır. Biri Moldova, en büyük olanı, ikinci Gagauzların yaşadığı Bucak toprakları (Gagauziya) ve üçüncü en küçük olan kendi köyüdür. Bu üç vatanı anlatan “Vatan”, “Vatanım Sana”, “Stepim Benim”, “Selâm Bucaktan”, *Hep Taa, Hep Taa...*”, “Gagauzistan”, “Hey Küyüm”, “Kiriyet”, *Genç Kasabam* adlı şiirlerinden bazılarıdır.

Şairin “vatan” temasıyla “yurt” düşüncesi aynı anlamda kullanılmıştır. Bu nedenle vatan sevgisi konusunu işlerken aynı zamanda yurt sevgisi de kastedilmektedir.

Her milletin karakteristik bir özelliği vardır. Kimisi kendini öven, kimisi sanatkar ruhlu vs. olur. Türk milletinin karakteristik özelliği ise vatansever olmasıdır. Bunu Gagauz aydınlarında da

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

görüyoruz. Tanasoğlu, diğer Gagauz aydınları gibi vatanını sevmiş, daima onun yükselmesini arzulamıştır. Gagauz halkının esenliği ve kalkınması için gerekli olan faktörlerden birlik, vatan sevgisi, millî kültüre bağlılık gibi faktörler şairin şiirlerinde yer almıştır. Şair vatanına âşıktır. O, kimi zaman şiirlerinde dağ, toprak, bahçe gibi değerlere, kimi zaman Kiriye, Komrat gibi köy ve şehirlerin güzelliklerine yer vermiştir. Şiirlerinde dikkati çeken noktanın vatanına bağlılık ve idealistlik olduğu görülür. Vatanına olan sevgisini şöyle ifade etmektedir

Sensizim

Sensizim,	nicä bülbül türküsüz,
Booday da başaksız;	zavalı üüsüz;
Sensizim,	Sensizim,
nicä teknä hamursuz,	nicä oğlan gelinsiz,
Çeşmä dä susuz;	Bucak ta pelinsiz;
Sensizim,	Sensizim,
nicä kuan çiçeksiz,	nicä gündüz güneşsiz,
Çiftçi dä çöreksiz;	Gün-gecä eşsiz...
Sensizim,	O, anam ay-yurtluum,
	yaşamam sensiz
	(AD, 121)

Gözel Bucak

Bucak, Bucak, gözäl Bucak
 Pelin kırlar, üzüm baalar;
 Çimen çayır, meşä bayır;
 Maavi göklär, yeşil göllär,
 Çeşmä sular!
 Ürääm ne hoş, sendän sarfoş,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 3/7 Fall 2008*

Bucak, Bucak, gözäl Bucak! (AD, 121)

Şair, Bucak topraklarına olan sevgisini ifade ederken, doğup büyüdüğü toprakları bir çocuk anasını sevdiği gibi sevdiğini, vatanın var olduğu sürece var olduğunu belirtir.

Bän – salt sänim,

Sän – salt hepsimizsin!

Sän işlärkän – bän işleerim,

Sän düüşärkän – bän düüşerim.

Seni koruyarkan bän enserim!

Sän yaşarkan – bän yaşéérım! (GT, 4)

Ancak, şiirlerinde dikkati çeken noktalardan biri şair vatanperverlik konusunu işlerken fazla iyimser davranmış gibidir. Çünkü şiirlerinde Sovyet halkının hayatını problemsiz ve çok mutlu olarak vermektedir. Şiirlerinde mutluluk, sevinç, eğlence, dans, türkü gibi kelimeler çok kullanılmıştır.

3. Gagauz halkının tarihi, mücadelesi teması

Sistemi övme şiirlerinin yanı sıra, şair “Çal Bucak Türkülerini”, *Ay Baba Çakır*”, “*Ne olér halkım seninnän*” vd. dizelerinde diğer büyük ve egemen halkların arasında kendi halkının direnmesini, gelişmesini, ezilmemesini istemekte, kendi akrabalarının yanında olmasını, uzak dedelerine sahip çıkılmasını dile getirmektedir.

Adamın işleri adlı ikinci kitabında şiirlerin konularını genişletir ve burada ilk defa tarihî konulara yer verir. Bazı şiirler tarihî olayları ve bu olaylarda yer alan şahısları anlatır. Örneğin, 1906 yılında Komrat ayaklanmasında yer alan Andrey Galats'ın cesareti ve kahramanlığını, İspanya'da faşistlere karşı verilen savaşta yer alan Emelyan Stoykov'u ve Gagauzların tarihinde Balkan döneminden anısı kalan Stuyan-hayduk'u anlatan şiirler yazmıştır.⁶

Kitabın ismiyle aynı isimde olan “*Adamın işleri*” manzumesi epik özellikler taşımaktadır. Manzumenin girişinden Tanasoğlu'nun

⁶ “*Andrey Galatsan*” (Aİ, 22), “*Stoykova bir ballada*” (Aİ, 28), “*Stuyan-hayduk*” (Aİ, 20)

babası Nikolay Tanasoğlu ve köylülerin anılarına dayandığı anlaşılmaktadır.

Halkım, halkım, uzun geldin
 Hem zor, ömür güneşine!
 Benzer ne pek o işlerin
 İslâ adam işlerinâ.
 Bin ool bobasına mayıl,
 Bob asa büün olsa ölsün
 Da yenidoğan büüsün kayıl,
 O ömürü baştan sürsün.
 Girgin yaşlı geçmiş gençli,
 Çetin umut tutmuş büüklüü,
 Savaş etmiş, bükmüş betli,
 Büünkü günün gelsin süütlüü... (Aİ, 34)

Manzumede, Gagauz halkının tarihi başlangıçtan 1950’li yılların ortalarına kadar olan zamanı vermektedir. 1906’da Komrat ayaklanmasının yankıları, 1918-1940 yılları arasında Gagauz halkının yer aldığı gizli faaliyetler ve düşman işgalleri ayrıntılarıyla verilmektedir.

II. Dünya savaşı bütün Sovyetler Birliği halkına zor ve acı dolu günler yaşatmış ve derin izler bırakmıştır. Tanasoğlu şiirlerinde savaş temasını da işlemiştir. Şair, savaşın bir daha olmamasını diler, savaşı isteyenler için de beddua eder ve şöyle der:

Dili kurusun, kim dediysä
 ilkin “cenk”!
 Kolu burulsun, kim çektıysä
 ilk kılıç!
 Ayaa tutulsun, kim bastıysa
 başçama!
 Kurtlar isinnär, unuttuysa
 zararı!
 Gözü kör olsun, eer bazarsa

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 3/7 Fall 2008*

güneşi!
 Braktın bizä çok mezar.
 Düşmüş ölümlär – kayetlik,
 Gördük sendän salt zarar.
 Dili kurusun, kim dediysä
 İlkin “cenk”!
 Betfa yetişsin, kim istärsä
 Genä cenk! (Aİ, 78)

“*Cenkän Dönme*” adlı şiirinde bir askerın II. Dünya Savaşından memlekete dönüşünü ve duygularını anlatır ve şöyle der:

Kablet, Bucakım,
 Bän geldim evä!
 Afet, netakım
 Sıs girdim küüä... (Aİ, 32)

4. Ana dili teması

Tanasoğlu hayatı boyunca Gagauz dilinin var olması ve Gagauz dilinde eğitimin yapılması için çabaladı. Gagauz dilinde okul kitaplarını hazırladı, eserlerinde ana diline büyük önem verdi ve çeşitli dönemlerde bu konuda birçok şiir yazdı. Onun ana diline olan sevgisini, bağlılığını en iyi şekilde anlatan şiiri “*Ana dilim*” adlı şiiridir. Tanasoğlu ana dilini tatlı bala, salkım çiçeği kokusuna, güzel sese, gevrek söze benzetmiş ve dili koruma gereğini şöyle yazmıştır:

Ana dilim – tatlı bal,
 Salkım çiçää kokusu,
 Şirasını üklü dal
 Vermiş gömeç dolusu

Ana dilim – gözäl ses,
 Mânia-türkü avası,
 Onu işidän herkez
 Doymaz, geçmâz avazı.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 3/7 Fall 2008*

Ana dilim-gevrek söz,
Uygun dizili sedef,
Ürük fikir ona öz,
Kefimä verir hep kef.

Onsuz hiç geçmüz aaçlım,
Kuru kalır masalım,
Onsuz hiç olmaz saalım,
Kıser gezir akılım.

Dili lüzım bilelim
Biz ona inan evladız;
Dili hiç kaybetmeyelim
Salt onunnan biz insanız! (AD, 5)

5. Aşk-Sevgi teması

D.Tanasoğlu lirik şiirler de yazmıştır. En iyi lirik şiirleri Rus, Romen, Azerbaycan dillerine çevirilmiş, gazete, dergi ve antolojilerde yayınlanmıştır. Ancak, çevirilerin ayrı basımı ne yazık ki yapılmadı.

Aşk şiirlerinde folklor unsurların yoğun olduğu görülmektedir.

Sensizim

Göktä yıldızlar açık,
Benim üreçim yanık.
Bekledim de gelmedin,
Kızgın duyguma yazık.

Şu gökleri yılrlar
Burma-burma bulutlar.
Üreemdä sansın gezär

Sensizim,
ninä insan uşaksız,
Booday da başaksız;
Sensizim,
nicä teknä hamursuz,
Çeşmä dä susuz;
Sensizim,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

Dalga-dalga duygular.	Nicä kuan çiçeksiz,
***	Çiftçi dä çöreksiz;
Güllär açtı al, biaz,	Sensizim,
Gücülä tutér dalcaz.	Ninä bülbül türküsüz,
Gözäl kızın koynusu-	zavalı üüsüz;
Açık feslen kokusu. (Çebotar, 24)	Sensizim,
	Nicä oğlan gelinsiz,
	Bucak ta pelinsiz;
	Sensizim,
	Nicä gündüz güneşsiz,
	Gün-gecä eşsiz...
	O, anam ay-yurtluum,
	yaşamam sensiz. (AD.121)

6. Değişik temalarda yazılan şiirler

Yukarda geçen konuların dışında şair değişik konularda da şiirler yazmıştır. Günlük hayat, çağın yenilikleri, yıldızlar, gençlik, âdetler, tabiat, çiftçilik vs. temalar işlemiştir.

Bütün Gagauz şairlerinde olduğu gibi Tanasoğlu'nun şiirlerinde de anne teması görülür. Annelerin sıcak, tatlı, duygusal, iyi niyetli, dikkatli, cömert, doyulmaz, bıkmaz olduklarını dört mevsimle tasvir ederek şöyle anlatır:

Analar

Bir ilkyaz gibi sıcak,
 Çiçekli başça,
 Özlenmiş kırlangıçlar –
 Geler analar.
 Yazın hoş yaamur gibi,
 İlk tazää çörek,
 İlk karpuz, üzüm kara –
 Olér analar.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 3/7 Fall 2008*

Güzün hep evä döner
Fıtası dolu,
Kuşku, nicä turnalar,
Durér analar.
Kaar gibi yalpak, duygun,
Yeni yıl kovrii,
Doyulmaz masal, onnar
Cömert analar.
Nicä zamannar yılda,
Analar geler,
Bitkisiz yollar, yılar
Bıkmaz analar. (GT, 22)

“*Karlar, siz da...*” şiirinde ise kadının erkeklerle eşit olduğunu, onlarla omuz omuza savaştığını, silah kullandığını, beline ayna yerine kılıç astığını ve güçlü olduğunu belirtip dünyada kadınlardan daha güçlü olanların olup olmadığını sorarak şiirini tamamlar:

Şiir kitapları özellikle 1960 ve 1970’li yıllarda yayımlanmış olan Tanasoğlu’nun devrin gereği olarak günlük hayat şartlarına işaret eden övgülerin yer aldığı mısraları da vardır. Gagauz halkının hayatına değişik teknolojiler girmeye başladığında Tanasoğlu çok mutlu olur ve bu mutluluğunu şiirlerine taşır. Şiirlerinde radyo, traktör, biçerdöverler yer alır.

Çift taazä türkü kıvrat,
Traktora yamat sesi,
Hep çizi – üklü avrad,
Tınazlı enik versin! (Aİ, 72)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

Rusların uzaya çıkmasıyla uzay Gagauz şiirine de girmiş ve astronot Gagarin için övgü dolu şiirler yazılmıştır. Tanasoğlu'nun bir şiirinde Gagarin için şöyle der:

Adam çıktı kosmosa da gene:
Çıkın, bakın kim geçer?
O Gagarin üüsekte,
Raketi gökü keser.⁷

Genel Gagauz edebiyatında mizah, gülünç olanın yansıtılması olduğu gibi, gülmenin, komikliğin anlatılması olarak da yer alır. Mizahi ürünlerin bağımsız bir tür olarak ele alınıp, işlendiğini, daha doğrusu mizah yazarı diyebileceğimiz bir birikimin henüz oluşmadığını da belirtmek gerek.⁸ Tanasoğlu'nun *Hoşluk* adlı şiir kitabının “*Cümbüşler*” bölümü bütünüyle mizahi ürünleri içerir. Şairin edebî kişiliğine baktığımızda daha çok ciddi konularda şiir yazdığını görüyoruz. İlk defa bu kitabında mizahi konulu şiirlere yer verir.

Çekişmek (Kavga)

Hey, suvatanak,
Ne dar donnarın?
Brak, suvatanak,
Ne dar lafların.
Bey, kardaşlık,
Ne kör buazın?
Brak, kardaşlık,
Ne kör ikramın.
Bä, kocam, bä,
Ne suuk yanacın!

⁷ Mustafa Argunşah-Hülya Argunşah, a.g.e., s. 132

⁸ Daha geniş bilgi için bk. Metin Turan, *Kültür-Kimlik Ekseninde Türk Edebiyatı*, Ürün Yay., Ankra 2006, s. 167-175 ya da Metin Turan, “Gagauz Edebiyatında Cümbüşlü Söz (Mizah) ve Şiir”, *Gagauz Kültürü 14. KIBATEK Edebiyat Sempozyumu*., 6-10 Ekim 2007, Moldova, s. 359-363

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

Brak, mari sän,
Ne suuk öpemeicin! (H, 116)

Tanasoğlu'nun şiirlerinde folklorik unsurlara sık sık rastlanır. “*Genç Pazarı*” adlı şiirinde şair etnograf rolündedir ve eski *horu* adetini anlatmaktadır. Genç erkek ve kızların giysilerini ve onların bu halk oyununa olan ilgisini vermektedir. Özellikle çalgıcıların üzerinde çok durmuş, onların çaldığı havaları vermiştir.

“Moldovanca”, Düz ava”,
Bir “Kadınca”, bir “Kundak”,
Bir “Tukanca, “Üç ayak”,
“Çingeneycä”, “Krakobyak”,
Tä “Rusyaska”, “Polka” tä,
Bir “Çekirgä” bitkidä.⁹

b) Roman

“*Uzun Kervan*” (1985), Gagauzların şimdiye kadar kitap olarak basılmış ilk ve tek romanıdır. Roman kronolojik olarak Gagauz tarihini anlatmaktadır. Oğuzların Orta Asya’dan çıkışlarından itibaren bugün yaşadıkları Bucak topraklarına gelinceye kadar başlarından geçen olaylar anlatılmaktadır. Yazar, üstlendiği yaşlı bir insanın ağzından insanlara uzun bir dönemin tarihini anlatırken okuyucunun sorabileceği soruları sordurur ve cevaplatır.

Roman üç bölümden oluşur: “*Uzak dedelär*”, “*Balkanda yurtluk*” ve “*Bucak kırı*”dır. Yazar bu üç bölümü birbiriyle ihtiyar Gagauza sorulan sorular ve onun cevaplarıyla birbirine bağlar. Roman teknik olarak zayıftır. İçerisinde verilen tarihî bilgilerin yoğunluğuyla zaman zaman âdeta bir tarih kitabını andırır. Hatta bazen dipnotlarda romanın kurgu dünyasına aykırı olsa bile açıklamalar yapılır. Tanasoğlu'nun bu eserdeki amacı sadece Gagauz Türkçesiyle ilk roman yazmak değildir. O bu kitabıyla aynı zamanda Gagauz halkına kendi tarihiyle ilgili bir denemeyi de sunmak istemiştir.¹⁰

⁹ P.A. Çebotar, a.g.e., s.20

¹⁰ Mustafa Argunşah-Hülya Argunşah, a.g.e., s. 117

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

Romanın ilk bölümü Gagauzların da ataları olan Türklerin Altay'lardaki ilk vatanlarının anlatımıyla başlar. Geniş Türk coğrafyası verilir. Çin'den Moğolistan'a, Orta Asya'ya, Aral Denizine, Volga, Dneper ve Tuna nehirlerine kadar olan bu coğrafyada binlerce yıl yaşamış olan Türkler, yaşadıkları toprakların ihtiyaçlarına artık cevap vermemesi üzerine göçerler, başka yerlerde başka devletler kurarlar. Bu bölümde atalarının Oğuz olduğu K. İreçek ve V.A. Moşkof'un düşüncelerine dayanılarak anlatılmaktadır. Yazar bu bölümde ayrıca Gagauz kelimesinin kökenini de bulmaya çalışır. Gagauz efsane ve masallarını kullanarak romanın kolay okunmasını sağlamaya çabalar. Oğuz Devleti'nin parçalanması ve diğer Oğuz devletlerinin ortaya çıkışını anlatarak ilk bölümü bitirir. İkinci bölümde Gagauzların Balkanları yurt edinişlerini anlatır. Tanasoğlu kendi araştırmalarıyla Gagauzların bu bölgede Uzi eyaleti diye bir devlet kurduklarını ve komşularından da Balkan kültürünü öğrendiklerini belirtir. Burada mücadeleli yıllar yaşayan Gagauzların her şeye rağmen kaybolmadıklarını da vurgular. Üçüncü bölümde Gagauzların Tuna'yı geçerek Bucak topraklarına yerleşmelerinin hikâyesi anlatılmaktadır. Roman 1906 yılı sonlarında Gagauz halkının yaşama şartlarının zorlaşması üzerine gerçekleştirdikleri Komrat ayaklanmasının anlatımıyla son bulmaktadır.

Romanın adından da anlaşılıyor ki, Gagauz halkı asırlarca yollarına devam eden bir kervanla sembolize edilmektedir. Göçebe hayattan çiftçi hayatlarına kadar başlarından geçen olayları, mücadeleleri, felaketleri, Bucak topraklarına yerleşmelerini, bu topraklardaki hayatlarını, 1906 yılında Rus Çarlığına karşı yapılan ayaklanmalar ve ömrü sadece on gün süren bir devlet kurmaları uzun uzun anlatılmakta ve kervandan şöyle bahsetmek

“Kervan! Uzun kervan, durmaz kervan! Ne kadar geldin sen! Yol mu uzun tuttu, yoksa vakit mi?”

Yollandın o uzak dumanlı ve kötü zamanlardan da yetiştin bu Bucak kırlarına, devrimli umutlar! Mutlu, soylu, soylu halkım, sen Kuru Oğuz mu, Oldan Batır mı, Sunbaylar mı, Kırçu Yunak mı, Gandi Hayduk mu, Tudorki mi, Oğlan ve Lünka mı, Dilber mi, Tudor'la Zana mı, Tikenciler mi ve kısmetsizler mi, ilk Rus devriminin barikatçıları mı, sen bir soysun, hani hem yer aradın ki olsun senin de bir köşen...”

“Kaç tekerlek kırılıp değiştirildi, kaç beygir hayvan düşüp çekemedi, kaç kervancı kaybolup yetişemedi! Neredeydi o bahçeli toprak ki dursun bu uzun yoldan gelen kervan, insin faytonlardan, arabalardan da orada kahırsız olarak yerleşsin.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

Öyle hazır kısmetli toprak da yokmuş görünürde. Onu bulmak, düzmek ve korumak lazımmuş! Kaç Oğuz, Gagauz soyları, mızrak elinde, kılıç, nacak, dirgen elinde bir köşe için, bir parça ekmek için, hayvan otlatacak kırlar için dövüşerek Çagaylarla, Kruçalarla, sultanlarla, Kara kasaplarla ve soyunu kurtararak yetiştiler devrim yetişene kadar!

Aradıkları yeri, yurtluğu kervan bulmuştu. Ama kısmetli vakite daha yetişemedi. Daha o hep yarı yoldaydı, zaman yolunda, bazısını aydınlatıp açıklasaydı o özgürlük yolunu 1906'da."

Roman yayınlandıktan sonra çok büyük bir ilgi gördü. Gagauz halkına bilinmeyen pek çok meseleyi aydınlatmaya çalışmıştır. Onlar tarihlerini, atalarını, geçmişlerini, yaşanmış o uzun yolculuğu bu roman sayesinde öğrenmişlerdir.

Uzun Kervan'ın diğer önemli bir noktası ise Gagauz Türkçesiyle roman yazılabileceğidir.

Sonuç

1959 yılından itibaren ilk şiir örneklerini vermeye başlayan ve 1986 yılından itibaren kuruluş devresini tamamlayıp gelişmeye başlayan Gagauz edebiyatı gelecek için ümit vermektedir. Son dönemlerde Türkiye Türkçesiyle de beslenmeye başlayan Gagauz şair ve yazarları ortaya koydukları yeni edebî ürünler 1960 ve 1970'li yıllardakilerle mukayese edilemeyecek kadar ileri bir aşamdadır. Kelime hazinesinin zenginleşmesi ifade gücünün de gelişmesini birlikte getirmektedir. Dolayısıyla ortaya çıkan eserler edebî yönden de tatmin edici noktaya gelmektedir.

Gagauz edebiyatında üzerinde durulması gereken başka aydınlar da bulunmaktadır. Ancak, bu yazımızda, Tanasoğlu'yu seçmemizin nedeni Gagauz alfabesinin oluşmasında, Gagauz dilinin eğitim dili olmasında, ana dilinde gazete, dergi çıkarılmasında, radyo ve televizyon programları yayımlanmasında, dil, eğitim, folklor, müzik ve sanatta, kısacası Gagauz halkının varlığını, tarihini, kültürünü ve dilini herkese duyurmasındaki önemli çabaları ve emeğidir.

Kısaltmalar

AD : Ana Dili

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

- Aİ : Adamın İşleri
GT : Gençlik Türküleri
H : Hoşluk

KAYNAKÇA

- ARGUNŞAH Mustafa-ARGUNŞAH Hülya, **Gagauz Yazıları**, Türk Ocakları Kayseri Şubesi Yay., Kayseri, 2007
- BABOĞLU Nikolay - BABOĞLU İgnat, **Gagauz Literatürası: VIII-IX klaslar için (ürenmāk kıyadı hem hrestomatiya**, "Lumina" Yay., Kişinev, 1992
- ÇEBOTAR P.A., **Gagauzskaya Hudojestvennaya Literatura, 50-80-e gg. XX.v.**, Kişinev, 1993
- TURAN Metin, **Kültür-Kimlik Ekseninde Türk Edebiyatı**, Ekli 2. Baskı, Ürün Yayınları, Ankara, 2006
- TURAN Metin, "Gagauz Edebiyatında Cümbüşlü Söz (Mizah) ve Şiir" **Gagauz Kültürü** (yay. Turan Metin-Çimpoş, Lüba-Bankova, Emila), 14. KIBATEK Edebiyat Sempozyumu, 6-10 Ekim, Moldova, 2007
- TANASOĞLU Dionis, **Çal Türküm**, "Kartya Moldovenyaske" Yay., Kişinev, 1966
- TANASOĞLU Dionis, **Uzun Kervan**, Kişinev, 1985
- TANASOĞLU Dionis, **Bucaktan Soslär**, *Literatura Yazıları*, Kişinev, 1959
- TANASOĞLU Dionis, **Ana Dili: IV-cü klas için**, "Ştiinta" Yay., Chişinau, 1997
- TANASOĞLU Dionis, **Adamın İşleri**, "Kartya Moldovenyaske" Yay., Kişinev, 1969
- TANASOĞLU Dionis, **Gençlik Türküleri**, "Kartya Moldovenyaske" Yay., Kişinev, 1975
- TANASOĞLU Dionis, **Hoşluk**, "Kartya Moldovenyaske" Yay., Kişinev, 1970

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*